

УДК 69:94(929) (930.25) (477)

DOI: 10.26661/swfh-2018-51-060

Джерельна база дослідження життя та діяльності видатного українського інженера-будівельника О.І.Неровецького (1884–1950 рр.)

Г. Г. Михайленко

Державний університет інфраструктури та технологій, м. Київ
inkolgala@gmail.com

Ключові слова:

О.І. Неровецький, інженер-будівельник, джерельна база, джерело, архівні документи, опубліковані джерела, неопубліковані джерела.

У статті здійснено аналіз джерельної бази з дослідження життя та діяльності видатного українського радянського інженера-будівельника О.І. Неровецького. Визначено основні групи опублікованих та неопублікованих джерел, представлено їх стислий огляд. Акцент зроблено на аналізі архівних джерел, які стали основою дослідження і сприяли повному висвітленню життєвого шляху та творчого доробку відомого інженера.

Research Sources of Life and Legacy of the Outstanding Ukrainian Civil Engineer A. Nerovetskyi (1884–1950)

G. Mykhailenko

State University of Infrastructure and Technologies

Key words:

A. Nerovetskyi, civil-engineer, research sources, archival documents, primary sources (unpublished), published sources.

Research sources analysis of life and professional activity of the outstanding Ukrainian civil engineer Alexander Nerovetskyi was carried out in the article. Ukrainian academician Alexander I. Nerovetskyi is known as a talented engineer and scientist, specialist in the field of construction industrialization and fast-line construction. He was the head of considerable amount of projects in railway, industrial and civil engineering in Ukraine in the first half of the twentieth century. For effective investigation all published sources were classified into three groups: documentary materials; periodical publications, narrative sources. To accomplish all research targets a special attention was drawn to the analysis of the archival documents which served as primary (unpublished) sources.

Дослідження життєвого шляху та наукової спадщини визначних українських вчених є одним із актуальних напрямків розвитку національної історичної науки. Вивчення історії науки та техніки на основі аналізу доробку окремих особистостей дозволяє не тільки дослідити становлення та розвиток окремої галузі людської діяльності, а й зрозуміти закономірності історичного розвитку науки і техніки в цілому, дослідити перспективи її подальшого розвитку. Отже, творчий шлях визначного українського радянського інженера-будівельника О.І. Неровецького, з одного боку, становить значний інтерес для істориків науки і техніки щодо вивчення процесу формування та розвитку будівельної галузі та науки в Україні першої половини ХХ століття. А з іншого, цінний досвід його виробничої, наукової, викладацької та громадської діяльності є важливим для наслідування щодо виховання сучасного покоління інженерів-будівельників. Академік Олександр Іно-

кентійович Неровецький зробив вагомий внесок не тільки у розвиток будівельної техніки, науки та освіти в Україні, а й за умов жорсткого підпорядкування республіканських міністерств, відомчих установ, виробничих об'єднань, будівельних організацій центральним органам управління сприяв формуванню та впровадженню власних традицій, досвіду, стилю щодо технології та організації будівельного виробництва. Він формував українську школу будівельного виробництва, яка зародилася на потужних будівництвах України в роки перших сталінських п'ятирічок, підносив й поширював український досвід серед будівельно-інженерної спільноти усього Радянського Союзу.

Народився Олександр Інокентійович Неровецький 17 березня 1884 р. в місті Черкаси Київської губернії. На початку своєї кар'єри (1907-1922 рр.), після закінчення інженерного відділення Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II (1907 р.) він працював

на залізничному будівництві та зводив мости. У його інженерному арсеналі будівництво п'яти великих кесонних мостів через р. Десну в Чернігові та біля села Вітемля, через р. Південний Донець, через річки Кума та Підкумок, а також більше 20 середніх і дрібних залізних мостів і труб, п'ять дерев'яних мостів. Під його керівництвом прокладено понад 100 км залізничної колії із виконанням земляних робіт, збудовано п'ять вокзалів і кілька десятків залізничних шляхових і станційних будівель [1; 2; 3].

З 1922 р. О.І. Неровецький присвятив себе промисловому та цивільному будівництву, науковій, педагогічній діяльності та громадській роботі. У кожній із цих царин він досяг значних успіхів, доклав максимальних зусиль у відбудову України, залишив нащадкам значну наукову спадщину, зробив вагомий внесок у становлення та розвиток будівельної науки та освіти в Україні у першій половині XX століття [1; 2].

Інженера-будівельника О.І. Неровецького одного з перших в Україні було обрано членом-кореспондентом Академії архітектури СРСР (1941 р.) [4]. Він доклав багато зусиль для створення та розвитку будівельної індустрії в Україні. Під його технічним керівництвом в якості головного інженера і технічного директора основних будівельних організацій України «Укрдержбуд», «Індбуд», «Укрбудоб'єднання», «Південсоюзбуд» та «Південмонтажбуд» було проведено реконструкцію та будівництво великої кількості металургійних, коксохімічних, верстатобудівних заводів, текстильних фабрик та інших промислових підприємств серед яких Харківський тракторний, Харківський турбогенераторний, Харківський та Краматорський машинобудівні заводи та інші промислові підприємства [1; 2]. Працюючи у Всеукраїнському акціонерному товаристві «Індбуд», за сприяння О.І. Неровецького було створено проектний відділ, а згодом і проектне бюро, які поклали початок розвитку проектної справи в Україні. У 1929 р. за його активної участі при «Індбуді» був створений Український комплексний науково-дослідний інститут споруд «УкрНДІС» (м. Харків), активна наукова та експериментальна діяльність якого допомогла вирішити багато нагальних проблем будівельної галузі найважливішими з яких були ліквідація сезонності, комплексна механізація будівництва та створення потужної індустріальної бази будівництва [3].

О.І. Неровецький стояв біля витоків заснування української школи поточно-швидкісного будівництва, був знаним спеціалістом з питань індустріалізації, організації та економіки будів-

ництва. Особливу увагу приділяв підготовці інженерних кадрів для будівельної галузі, майже усе життя займався викладацькою діяльністю [4]. О.І.Неровецький очолював кафедру будівельного виробництва в Українській Промакадемії (1931-1934 рр.), у Харківському Інженерно-будівельному інституті (1934-1941рр.), у Магітогорському гірничо-металургійному інституті (1942-1944 рр.) та в Київському інженерно-будівельному інституті (1944-1950 рр.). На посаді голови Українського наукового інженерно-технічного товариства будівельників (УкрНІТТ будівельників 1924-1950 рр.) видатний науковець сприяв поширенню передового досвіду в будівництві, широкому впровадженню нових технологій та застосуванню масової механізації [1; 2; 6; 7]. Дійсний член Академії архітектури УРСР, керівник відділу будівельних наук, директор Інституту будівельної техніки О.І.Неровецький доклав багато зусиль для відновлення зруйнованих під час II Світової війни українських міст та сіл [8]. Його творча спадщина – це результат вдалого поєднання таланту інженера з самовідданою виробничою діяльністю, з безперервним процесом самовдосконалення та наукового розвитку.

Інженерна, наукова, педагогічна та громадська діяльність О.І.Неровецького згадується у великій кількості друкованих джерел: книжках, підручниках, дисертаціях, періодичних виданнях, довідковій літературі, енциклопедичних словниках, але представлена стисло і носить фрагментарний характер. У низці джерел інформація представлена більш широко [3; 5; 4; 9], але вона не дає повного уявлення про життєвий та професійний шлях інженера. Враховуючи багатогранність діяльності О.І.Неровецького слід зазначити, що ґрунтовного вивчення доробку видатного інженера не було проведено, а отже не здійснювався аналіз джерельної бази з теми дослідження, не розглядалися архівні джерела з історії питання для поглибленого вивчення творчої спадщини О.І.Неровецького.

Метою публікації є узагальнюючий огляд джерельної бази з теми дослідження та аналіз архівних джерел, які склали його основу і є підсумком тривалої кропіткої праці автора.

Слід зауважити, що комплексне дослідження життя та діяльності О.І.Неровецького результати якого фрагментарно викладені вище, та висвітлені в інших статтях автора [10-11] носить міждисциплінарний характер і проводилося на основі опрацювання великого масиву джерел. Серед них документи з фондів архівів України та Росії, музейні матеріали, друковані видання О.І.Неровецького,

праці вчених та дослідників з історії питання, фахова література. З них було сформовано джерельну базу дослідження в яку увійшли опубліковані та неопубліковані матеріали. Залучення до дослідження великої кількості різноманітних джерел дозволило не тільки всебічно дослідити життя та діяльність видатного українця О.І.Неровецького, розкрити невідомі факти його біографії, а й зібрати важливу інформацію про історичні процеси, явища та події щодо становлення будівельної галузі в Україні першої половини ХХ століття, простежити її подальший розвиток та окреслити роль і місце видатного інженера-будівельника у національній історії.

Щоб охопити увесь інформаційний масив з досліджуваної теми, диференціювати, осмислити й опрацювати його, було здійснено класифікацію джерел та їх групування.

Опубліковані джерела, основу яких складають писемні, було розділено на три групи. До першої увійшли документальні джерела (законодавчі акти, програмні документи громадських об'єднань та відомчих установ, діловодні та нормативні документи, технічні умови, звіти) [12]. Друга група – періодична преса – складається із газетно-журнальної публіцистики і включає статті у фахових періодичних виданнях, зокрема, журналах «Будівництво і архітектура», «Зодчество», «Будівництво», «Вісник Академії архітектури УРСР», газетах «Червоний будівник» тощо [5; 13; 14; 15]. Третя група – оповідні джерела – включає наукову, навчальну, художню, публіцистичну, фахову, довідникову літературу, зокрема праці О.І. Неровецького, монографії вчених, матеріали конференцій, підручники, довідники, дисертації тощо [3; 9; 16; 17]. Для повного та всебічного розкриття теми автор прагнула вивчити та використати неопубліковані матеріали (першоджерела), основу яких склали архівні документи. В ході дослідження автору вдалося знайти і ввести у науковий обіг велику кількість неопублікованих джерел. Це дозволило об'єктивно висвітлити основні етапи життя О.І.Неровецького, всебічно охопити напрями, зміст та досягнення його багатогранної діяльності.

Нами опрацьовано фонди п'яти архівів України: Державного архіву міста Києва (Держархів м. Києва), Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного науково-технічного архіву України, м. Харків (ЦДНТА України), Державного архіву Харківської області (ДАХО) та двох архі-

вів Російської Федерації – Російського державного архіву літератури та мистецтва, м. Москва (РДАЛМ) та Державного архіву Російської Федерації (Держархів РФ).

Неопубліковані джерела було розділено на дві групи: писемні та графічні документи; фотодокументи.

Найбільшу групу документів складають писемні та графічні матеріали.

Важливе значення для дослідження мали справи фонду ф. Р-356 «Київський ордена Трудового Червоного Прапора інженерно-будівельний інститут Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР», який зберігається в Держархіві м. Києва. Особливо особова справа О.І.Неровецького [1], яка містить його автобіографію, накази щодо його призначення на посаду завідувачого кафедри «Будівельного виробництва» КІБІ, характеристики, посвідчення члена-кореспондента Академії архітектури СРСР, перелік його наукових праць тощо. Ці документи дозволили вивчити основні етапи життя науковця, зробити їх хронологічну періодизацію та простежити напрями діяльності видатного інженера-будівельника. Серед документів поточного діловодства кафедри будівельного виробництва особливий інтерес становлять щорічні звіти з наукової роботи [18], які допомогли розкрити тематику та зміст наукової та педагогічної роботи О.І.Неровецького у Київському інженерно-будівельному інституті. Біографічний матеріал з особової справи дійсного члена Академії архітектури УРСР, члена кореспондента Академії Архітектури СРСР, яка зберігається в РДАЛМ (Ф. 2466) збагатив уявлення про його життєвий шлях та доповнив відомості про творчу спадщину О.І.Неровецького [2].

Значну цінність для дослідження ранніх років життя та періоду професійного становлення молодого інженера мають справи із фонду КПІ (Ф 18) та Київського університету (Ф 16), які зберігаються в Держархіві м. Києва. Особисті документи, діловодні документи інженерного відділення КПІ дозволили отримати чимало інформації про родину, юнацькі роки Олександра Неровецького та про його навчання у Київському політехнічному інституті [19-22].

На особливу увагу заслуговують матеріали ЦДІАК України: Ф. 699 «Будівельне управління нових залізничних колій Товариства Московсько-Києво-Воронезької залізниці, Ф. 698 «Товариство Московсько-Воронезької залізниці, м. Київ» Ф. 692 «Київський округ шляхів сполучення, м. Київ». Документи з них стали головним джерелом інформації щодо роботи О.І.Неровецького в

залізничному будівництві [23-25]. Цей період життя інженера був найменше досліджений істориками науки і техніки.

Вагоме місце в дослідженні займають матеріали ЦДАВО України, а саме ф. Р - 4802 «Академія будівництва та архітектури, м. Київ». Діловодна документація та законодавчі документи (постанови, розпорядження, протоколи засідань, звіти інститутів, матеріали сесій тощо) розкривають Київський період життя О.І.Неровецького, його наукову, педагогічну та виробничу діяльність в Академії архітектури УРСР [26; 27].

Для повного та всебічного висвітлення теми автор залучила до наукового обігу фонди ЦДНТА України ф. Р-2, К 3-4. «Колективне підприємство проектний і науково-дослідний інститут «Харківський ПромбудНДІпроект (без відомчої підлеглості), м. Харків», у якому містяться рукописи робіт О.І.Неровецького [28; 29], та ф. Р-5587 «Центральне правління Всесоюзного наукового інженерно-технічного товариства будівельників 1933-1954» з Держархіву РФ [6]. Це значно збагатило уявлення про сфери професійної, наукової та громадської діяльності О.І.Неровецького. А також ф. Р-1873 «Всесоюзна Промислова академія чорної металургії ім. Сталіна Народного комісаріату чорної металургії, Промакадемія», та ф. Р-3934 «Харківський інженерно-будівельний інститут», які зберігаються в ДАХО.

Серед документів зазначених фондів вагоми для дослідження стали протоколи засідань кафедр, річні звіти про учбово-виробничу роботу, навчальні програми, які поповнили відомості про

виробничу, науково-методичну роботу та педагогічну діяльність О.І.Неровецького у харківський період його життя [30; 31].

Також автор звернулася до фондів музею КІСІ, ХІСІ, Краєзнавчого музею у м. Лубни (Полтавська обл.), що дозволило розширити інформаційне поле та долучити до дослідження цікаві писемні та фотоматеріали.

Невелику групу джерел складають фотодокументи. Переважно це фотографії цивільних та промислових споруд, у будівництві яких брав участь О.І.Неровецький, та його особисті фотографії [32].

Отже, для комплексного вивчення означеної теми було знайдено та проаналізовано великий масив матеріалу за темою дослідження. На основі усього загалу опублікованих та неопублікованих джерел було сформовано джерельну базу дослідження. Опубліковані джерела було класифіковано та розділено на три групи: документальні матеріали, періодична преса, оповідні джерела. Базовими для дослідження стали неопубліковані матеріали (першоджерела), переважно архівні документи. Сформованої джерельної бази було достатньо, щоб всебічно та в повному обсязі висвітлити життя та діяльність видатного українського радянського інженера-будівельника О.І.Неровецького. Перспективою для подальших історичних розвідок з дослідження творчої спадщини О.І.Неровецького може стати вивчення архівних матеріалів Російського державного історичного архіву в м. Санкт-Петербургу.

Джерела та література

1. Державний архів м. Києва (далі – Держархів м. Києва), ф. Р-356. оп. 9, спр. 86, Особова справа Неровецький О.І., 31 арк.
2. Російський державний архів літератури та мистецтва, ф. 2466. оп. 8. спр. 228, Особова справа: Неровецький О.І., 1884 р.н., 6 арк.
3. Фролов Д. Я. Інженер О. І. Неровецький / Д. Фролов. – К.: Будівельник, 1967. – 72 с. – (Видатні зодчі України).
4. Развитие строительной науки и техники в Украинской ССР: в 3 т. / АН УССР Центр исслед. Науч.-техн. потенциала и истории науки им. Г.Д. Доброва и др.: [отв. ред. В.Е. Ясиевич и др.]. – Киев: Наук. Думка, 1989-1990. – Т.2: Строительная наука и техника в Украинской ССР в 1917-1941 гг. / Моисеенко В.П., Ясиевич В.Е., Ю.С., Жербин М.М. и др.: 1990. – 240 с.
5. Госгражданстрой СССР. Научно-исследовательский институт теории, истории и перспективных проблем советской архитектуры в г. Киеве. Научно-технический отчет за 1984 год. Тема № 15-83-2 (Раздел «Выдающиеся ученые и инженеры-строители» Гл. II). – Киев, 1984. – 220 с.
6. Державний архів Російської Федерації, ф. Р- 5587, оп.27, спр.83, Протоколи засідань Президії Всесоюзного наукового інженерно-технічного товариства будівельників, арк. 5-53в.
7. Ясиевич В. Е. Выдающиеся инженеры и ученые-строители / Ясиевич В. Е., Дехтяр С. Б., Сухоруков С. А. – Київ: Будівельник, 1984. – 220 с.

8. На робочих нарадах інститутів Академії : наукові повідомлення // Вісник Академії архітектури УРСР. – 1947. – № 2. – С.41-43
9. Видатні українські вчені та інженери-будівельники. Вип.5 / [гол. ред. М. М. Жербін]; АБУ; ДНАББ імені В. Г. Заболотного. – К.: КНУБА, 2002. – 100 с. – (Серія історичних нарисів).
10. Михайленко Г. Г. Внесок О.І.Неровецького у становлення та розвиток промислового та цивільного будівництва / Г.Г. Михайленко // [Гол. ред. О. Я. Пилипчук] // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. праць. – Харків НТУ «ХПІ», 2015. – Вип. 63(1172). – С. 67–71.
11. Михайленко Г. Г. Внесок О.І.Неровецького у становлення та розвиток промислового та цивільного будівництва / Г.Г. Михайленко / [Гол. ред. О. Я. Пилипчук] // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. праць. – Харків НТУ «ХПІ», 2015. – Вип. 63(1172). – С. 67–71.
12. Украинское научное инженерно-техническое общество строителей. План работы Украинского научного инженерно-технического общества строителей на 1941 г. [Текст] / Укр. науч. инж.-тех. о-во строителей «УкрНИТ-Остроителей». – Харьков : [б. и.], 1941. – 12 с. Без тит. л.; 13 см.
13. Неровецкий А. И. Железобетонное строительство на Украине / А. И. Неровецкий // Будівництво. – 1934. – № 1. – С. 4-10.
14. Неровецкий А. И. К сооружению Писаревского моста Волчанского района Харьковского округа / А. И. Неровецкий // Зодчество. – 1928. – №1-2. – С.37-38.
15. Неровецкий О. І. Будівельні роботи взимку 1931-1932 р. / О. І. Неровецький // Будівництво. – 1931. – №10/11. – С. 8-9.
16. Укрстройобъединение. Зимние строительные работы. – Харьков, Техиздат, 1931 р.
17. Неровецкий А.И. Основы строительного производства / А.И.Неровецкий. – Харьков-Киев: Государственное научно-техническое издательство Украины, 1934. – 517 с.
18. Держархів м. Києва. – ф. 356, оп. 3, спр. Р-255, План навчально-методичної роботи, 27 арк.
19. Держархів м. Києва. – ф. 356, оп. 3, спр. Р-75, Кафедра будівельного виробництва. Протоколи засідань, 10 арк.
20. Держархів м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. 765, Список осіб, які закінчили інститут в 1907р., 44 арк.
21. Держархів м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. 766, Список, дипломи та інша документація осіб, які закінчили інженерне відділення інституту у 1907 р., 168 арк.
22. Держархів м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. № 767, дипломи, свідоцтва, 505 арк.
23. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІАК України), ф.699. оп.1 спр.17-а, 130 арк.
24. ЦДІАК України ф. 699 оп. 7, спр. 15 арк.
25. ЦДІАК України ф.692, оп.51, спр.139, 39 арк.
26. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України), ф. Р-4802, оп.1, спр.13, 95 арк.
27. ЦДАВО України, ф. Р- 4802, оп.1, спр.4, 168 арк.
28. Центральний державний науково-технічний архів України (далі – ЦДНТА), ф.Р-2. К 3-4, оп.5, од.зб.267, Заключення № 42-27 до питання про використання в житбудівництві Магнітобуду склепінчастих перекриттів 1942 р., 6 арк.
29. ЦДНТА України, ф.Р-2. К 3-4, оп.5, од.зб.309, Технічні інструкції та вказівки № 43, 19. 1943 р., арк. 33-48 зв.
30. Державний архів харківської області, (далі – ДАХО), ф. 3934, оп.1, од. зб. 271, План науково-дослідної роботи, 78 арк.
31. ДАХО, ф.3934, оп.1, од. зб. 213, Накази, протоколи ХІБІ, 123 арк.
32. ДАХО ф. Р-6478, оп.3, спр. 4,Будинок Державної промисловості у період будівництва (м. Харків) 1927 р. копія фотографії, арк. 63.